

DOI [https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31\(60\)-73-90](https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31(60)-73-90)
УДК 316.776.4

Зікєєв Дмитро Євгенійович,
здобувач освітнього ступеня доктора філософії
зі спеціальності 053 «Психологія»
кафедри психології та особистісного розвитку
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти».
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0003-1085-490X>
dzikieiev@uem.edu.ua

СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНА ПРИРОДА МЕТАКОМУНІКАЦІЇ: ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. У статті висвітлено феноменологічну природу, структурно-динамічні та функціональні особливості метакомунікації. Представлено еволюцію наукових поглядів на феномен метакомунікації: від первинного розуміння її як механізму інтерпретації повідомлень до сучасного трактування як багаторівневого рефлексивного процесу. Проаналізовано структурні компоненти метакомунікації, які включають метаповідомлення, рефлексивний та регулятивний елементи, що реалізуються на лінгвістичному, семантичному та прагматичному рівнях. Визначено основні механізми метакомунікації: зворотний зв'язок, діалогову взаємодію та формування спільних ментальних моделей. Розкрито діалектичну природу метакомунікації як механізму реалізації діалектичного потенціалу особистості, що проявляється через взаємодію протилежних, але взаємопов'язаних процесів: явного-неявного, вербального-невербального, регулятивного-рефлексивного, та забезпечує функціонування особистості як відкритої динамічної системи, здатної до самоорганізації та розвитку через подолання протиріч. Підкреслено особливу роль фатичної комунікації як специфічного механізму встановлення, підтримання та завершення комунікативного контакту. Наголошено на типологічних особливостях метакомунікації, що охоплюють явну, неявну, вербальну про невербальну та невербальну про невербальну форми. Акцентовано увагу на функціональному значенні метакомунікації у когнітивному та особистісному розвитку через її зв'язок з метакогніцією, рефлексією та саморегуляцією. Звернено увагу на прикладне значення метакомунікації в різних сферах діяльності,

зокрема в міжнародному менеджменті, де вона виступає ключовим інструментом подолання комунікативних бар'єрів між представниками різних культур.

Ключові слова: метакомунікація; комунікативна взаємодія; фатична комунікація; міжкультурна комунікація; рефлексія; міжнародний менеджмент.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми / Statement of the problem. Актуальність дослідження феноменологічної природи, структурно-динамічних та функціональних особливостей метакомунікації зумовлено кількома чинниками. По-перше, в умовах глобалізації та міжкультурної взаємодії гостро постає питання оптимізації комунікації між представниками різних культур [1]. Показано, що ефективне подолання культурних бар'єрів у глобальних командах відбувається через обговорення та вирішення культурних відмінностей, що сприяє досягненню взаєморозуміння. При цьому, хоча безпосередній аналіз метакомунікації як окремого феномену не проводиться, виявлені механізми подолання культурних бар'єрів мають виражену метакомунікативну природу [2]. По-друге, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій актуалізує питання ефективної комунікації людини зі штучним інтелектом, де метакомунікації відводиться значна роль у забезпеченні точності та релевантності взаємодії [3]. По-третє, незважаючи на зростаючий інтерес до вивчення метакомунікації, досі не розроблено цілісної теорії, яка б пояснювала її природу та механізми [4].

Значний внесок у розвиток теорії метакомунікації зроблено українськими науковцями. Зокрема, Я. Гнезділова розглядає метакомунікацію як особливий вид комунікації, що супроводжує основну комунікацію, та досліджує її маніпулятивний аспект [5]. С. Грабовська зосереджується на вивченні регулятивного потенціалу метакомунікації у процесі взаємодії за допомогою вербальних і невербальних засобів. Ці дослідження суттєво розширюють розуміння природи метакомунікації та її ролі в різних контекстах спілкування [6].

Таким чином, комплексний аналіз цього феномену є надзвичайно актуальним і дозволить поглибити розуміння природи й механізмів метакомунікації, а також визначити шляхи її ефективного практичного застосування. Окрім теоретичного аналізу феноменології метакомунікації, важливим вбачається визначення психологічних умов її формування, що створить підґрунтя для дослідження концептуальних підходів до розвитку

цієї навички у менеджерів міжнародних компаній та виявлення соціально-психологічних чинників, що впливають на її ефективність.

Аналіз (основних) останніх досліджень і публікацій / Analysis of (major) recent research and publications. Феномен метакомунікації знаходиться у фокусі досліджень різних наукових галузей: психології, лінгвістики, теорії комунікації, менеджменту. В психологічній науці метакомунікація тісно пов'язана з розвитком особистості, формуванням метакогнітивних навичок, рефлексією та саморегуляцією. Значущим аспектом виступає роль метакомунікації в розвитку метакогніції та саморегуляції у дітей дошкільного віку, що підтверджується дослідженнями [7]. Метакогнітивні навички демонструють сильний позитивний зв'язок з критичним мисленням, що яскраво проявляється в освітньому контексті. Так, при використанні моделі керованого запитання на уроках природознавства розвиток здатності до саморегуляції мислення значно покращує критичне мислення та сприяє академічному успіху учнів [8].

Як зазначає С. Грабовська, в сучасній лінгвістиці існує кілька ключових підходів до розуміння метакомунікації: від широкого тлумачення її як комунікації про комунікацію до більш специфічних визначень – як послідовності висловлювань для встановлення позитивних міжособистісних відносин, як авторського коментаря, як механізму зворотного зв'язку, як регулятора комунікативного процесу. При цьому особлива увага приділяється фатичній функції метакомунікації, яка забезпечує розгортання комунікативного процесу через вербальні та невербальні засоби на всіх його етапах [6].

Лінгвістичний напрям досліджень розглядає метакомунікацію як механізм координації значень та комунікативних намірів співрозмовників. Особливої актуальності набуває аналіз метапрагматики, метадискурсу та метамови в комунікації людини з чат-ботами [3]. Цікавим є підхід до формалізованого представлення метакомунікації для управління діалогом в системах штучного інтелекту [9].

Структурно-динамічний аспект метакомунікації розкривається через конститутивну метамодель комунікації, яка пояснює її рефлексивну природу [4], та через розуміння метакомунікації як ітеративного процесу інтерпретації, обчислення та узгодження між учасниками [10]. У сфері міжнародного менеджменту особливу увагу привертають механізми подолання культурних бар'єрів у глобальних командах [2]. Важливу роль відіграє управління мовними ресурсами та створення позитивного клімату в мультикультурних організаціях, що безпосередньо впливає на продуктивність колективів [11]. Метакомунікативні практики також

виявляються ефективними для регулювання емоційних процесів в міжнародних командах [12].

Таким чином, аналіз наукової літератури розкриває багатогранність феномену метакомунікації в різних галузях знань. Дослідження висвітлюють її структуру, функції, динаміку та роль в оптимізації взаємодії на різних рівнях – від міжособистісного до організаційного. Водночас відчутною залишається потреба в цілісній концепції, яка б інтегрувала різні підходи до вивчення метакомунікації.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає у дослідженні феноменологічної природи, структурно-динамічних та функціональних особливостей метакомунікації в контексті міжнародного менеджменту.

Відповідно до мети окреслено такі **завдання**: розкрити еволюцію поглядів на сутність і природу метакомунікації у науковій літературі; систематизувати теоретичні підходи та моделі метакомунікації; охарактеризувати структурно-динамічні особливості, процес реалізації та механізми метакомунікативної взаємодії; виокремити ключові компоненти та рівні метакомунікації; обґрунтувати функціональне призначення метакомунікації у сфері менеджменту міжнародних компаній.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ / THEORETICAL FRAMEWORK

Методологічним підґрунтям для розкриття багатомірності феномену метакомунікації, її ролі у процесах міжособистісної взаємодії, особистісного розвитку та самоорганізації комунікативних систем виступає інтеграція низки підходів і теорій, зокрема: діалектичного (Г. Гегель) та системного (Б. Ломов, П. Анохін) підходів. Динамічні аспекти метакомунікації розглядаються крізь призму синергетики та теорії складних систем (Л. Берталанфі, Н. Вінер, С. Кауфман, Е. Лоренц, І. Пригожин, Г. Хакен), що дозволяє досліджувати її як нелінійне явище з характеристиками емерджентності та самоорганізації. Екофасилітативний підхід і теорія особистісних змінювань (П. Лушин) доповнюють методологічне підґрунтя, розкриваючи роль метакомунікації в екологічному управлінні комунікацією колективного суб'єкта.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Методи дослідження ґрунтуються на теоретичному аналізі наукових джерел із застосуванням методів аналізу, синтезу та порівняння класичних праць і сучасних досліджень, що дозволило сформувати цілісне уявлення

про сучасний стан розробки проблеми метакомунікації та окреслити перспективи її подальшого вивчення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Визначення та еволюція поглядів на природу метакомунікації. Термін «метакомунікація» був уведений у науковий обіг J. Ruesch та G. Bateson [13], які досліджували особливості комунікації при шизофренії. Пізніше G. Bateson [14] розвинув це поняття, визначивши його як механізм, що дозволяє учасникам комунікації інтерпретувати повідомлення з урахуванням контексту взаємодії. Суттєвий внесок у розвиток концепції зробив П. Вацлавік, підкресливши її роль не лише в передачі змісту повідомлення, а й у формуванні ставлення комунікантів один до одного, їхніх взаємних очікувань і намірів [15].

Концепція поступово ускладнювалася: від інструменту формалізованого представлення інформації про міжособистісні відносини [9] до комплексного процесу регулювання комунікативної взаємодії, що включає як вербальні, так і невербальні засоби [16]. Сучасне розуміння метакомунікації охоплює її як рефлексивний процес осмислення природи комунікації [4] та ітеративний механізм інтерпретації, узгодження та уточнення значень між співрозмовниками [10].

Метакомунікація постає як рефлексивний процес, який дозволяє не лише передавати повідомлення, а й контролювати, коригувати та інтерпретувати комунікативну взаємодію [17]. Їй властива здатність до саморегуляції: під час спілкування люди постійно створюють повідомлення, що змінюють, уточнюють або пояснюють зміст основного комунікативного акту. Цей процес може відбуватися автоматично та неусвідомлено, що відрізняє його від інших рівнів комунікації.

Отже, метакомунікація виступає не лише окремим типом комунікативної діяльності, а й універсальним механізмом регуляції комунікації, який забезпечує стабільність, адаптивність і взаємне налаштування учасників взаємодії. Таке розуміння метакомунікації сформувалося завдяки різним теоретичним підходам, кожен з яких висвітлював окремі аспекти цього феномену.

Підходи до вивчення та моделювання феномену метакомунікації. В науковій літературі сформувалося кілька основних підходів до розуміння метакомунікації, кожен з яких висвітлює різні аспекти цього явища. Процесуально-динамічний підхід розглядає метакомунікацію як ітеративний процес, що розгортається через етапи інтерпретації,

гіпотезування та узгодження між учасниками. Функціональний підхід зосереджується на механізмах регуляції комунікативної взаємодії [16].

Кібернетичний напрям досліджень представляє метакомунікацію як механізм зворотного зв'язку в системі комунікації, спрямований на узгодження процесів кодування та декодування повідомлень через обмін метаповідомленнями, що формує базову лінійну модель передачі інформації [14]. Розвитком цієї ідеї став комп'ютерно-орієнтований підхід, який зосереджується на формалізованому представленні метакомунікативної інформації при розробці діалогових систем людина-машина та моделюванні складних структур діалогу із застосуванням метаправил [9]. У контексті розвитку систем штучного інтелекту комп'ютерно-орієнтований підхід набуває особливої актуальності. Метакомунікативні практики відіграють ключову роль у взаємодії людини з ШІ, забезпечуючи точність інтерпретації запитів та релевантність відповідей. Сучасні дослідження метапрагматики, метадискурсу та метамови в комунікації людини з чат-ботами розкривають нові аспекти метакомунікативних процесів, зокрема механізми уточнення значень, коригування комунікативних стратегій та адаптації до контексту взаємодії [3]. Це відкриває перспективи для розвитку більш ефективних моделей комунікації в системах штучного інтелекту та вдосконалення методів управління діалогом.

Сучасне розуміння процесуально-динамічного підходу поглиблює уявлення про метакомунікацію як динамічний процес, що дозволяє аналізувати її розгортання у часі через етапи інтерпретації, обчислення та узгодження між учасниками [10]. Конститутивний підхід розкриває рефлексивну природу метакомунікації, наголошуючи на її ролі у формуванні самоусвідомлення та оптимізації взаємодії в комунікативному середовищі [4].

Розглянувши основні підходи до вивчення метакомунікації, важливо детально проаналізувати її структурну організацію та компоненти.

Структура метакомунікації розкривається через систему взаємопов'язаних компонентів та рівнів. В основі структури лежать метакомунікативні повідомлення-висловлювання, спрямовані на обговорення, уточнення або координацію процесу комунікації та його контексту [10]. Функціональне призначення цих повідомлень реалізується через контактозабезпечувальні, контактопідтримувальні та контактопереривальні метакомунікативні одиниці [16]. Ієрархічна організація метакомунікації включає три основні рівні: лінгвістичний (значення слів), семантичний (приховані смисли) та прагматичний (комунікативні наміри). Взаємодія цих рівнів формує багатовимірний

процес комунікативного обміну [3]. Динаміка метакомунікації забезпечується двома ключовими механізмами. Рефлексивний компонент створює можливість усвідомлення та інтерпретації поточної комунікації, розкриваючи її приховані смисли [4]. Регулятивний компонент, що реалізується через систему зворотного зв'язку у формі метависловів, спрямовує подальший перебіг діалогу [9]. Для глибшого розуміння природи метакомунікації важливо розглянути її основні типи та форми прояву.

Типологія метакомунікації. Базовою типологічною характеристикою метакомунікації є її реалізація через експліцитні (явні) та імпліцитні (приховані) стратегії. Як зазначає Грабовська експліцитна метакомунікація відбувається через пряме коментування процесу комунікації, коли комунікант виходить за межі безпосередньої взаємодії, займаючи позицію «режисера» чи «оповідача». Натомість імпліцитна метакомунікація реалізується через тонку диференціацію комунікативних кодів та контекстуальні засоби [6]. Цей поділ на експліцитні та імпліцитні стратегії створює підґрунтя для подальшої типологічної диференціації метакомунікації, яка включає чотири основні види, що визначають її механізми функціонування: а) явна (explicit) метакомунікація відображає безпосереднє обговорення процесу спілкування, коли комуніканти прямо коментують зміст або стиль комунікації («Ти мене перебив», «Я не хотів цього сказати»); б) неявна (implicit) метакомунікація реалізується через паралінгвістичні засоби – тон голосу, жести, міміку, які доповнюють або змінюють значення слів; в) вербальна метакомунікація про невербальну поведінку передбачає словесне коментування невербальних проявів («Ти виглядаєш здивованим»); г) невербальна метакомунікація про невербальну поведінку проявляється у реакціях на невербальні сигнали (закочування очей у відповідь на саркастичний жест, усмішка як реакція на комплімент). Ця типологія розкриває метакомунікацію як багаторівневий процес, що одночасно функціонує у вербальному та невербальному вимірах. Примітно, що невербальна метакомунікація часто має більший вплив порівняно з вербальною, оскільки може суттєво змінювати або навіть заперечувати зміст слів. Яскравим прикладом слугує сарказм, де визначальними стають не самі слова, а тон голосу, вираз обличчя та мова тіла. Важливими елементами метакомунікації виступають також паузи, проксеміка (дистанція між комунікантами) та паралінгвістичні характеристики мовлення (темп, гучність, інтонація) [17]. Таким чином, метакомунікація постає як комплексне явище, що інтегрує мовні акти та широкий спектр невербальних засобів, які в сукупності формують, доповнюють та модифікують основний зміст комунікативного акту.

Діалектично-системні характеристики метакомунікації як механізму реалізації діалектичного потенціалу особистості. Діалектична природа метакомунікації проявляється через взаємодію протилежних, але взаємопов'язаних процесів, що забезпечують розвиток та функціонування особистості як відкритої динамічної системи. Аналіз наукової літератури дозволяє виділити кілька ключових діалектичних пар. Перша діалектична пара розкривається через єдність явного та неявного в метакомунікації [6]. Якщо явна (explicit) метакомунікація передбачає пряме обговорення процесу спілкування, то неявна (implicit) реалізується через паралінгвістичні засоби. Ці протилежності не існують окремо, а постійно переходять одна в одну, створюючи багаторівневий процес комунікативної взаємодії. Друга діалектична пара представлена через взаємодію вербального та невербального компонентів [18]. Вербальна метакомунікація про невербальну поведінку («Ти виглядаєш здивованим») вступає у діалектичну взаємодію з невербальною метакомунікацією про невербальну поведінку. Їх синтез створює цілісну систему метакомунікативних сигналів. Третя діалектична пара проявляється у єдності регулятивної та рефлексивної функцій [4].

Особистість як відкрита динамічна система характеризується постійним обміном інформацією із зовнішнім середовищем, нелінійністю розвитку та емерджентністю [19], а метакомунікація виступає механізмом реалізації цих системних властивостей. Особливо яскраво це проявляється в міжкультурній комунікації, де через метакомунікативні процеси особистість адаптується до різних культурних контекстів, створюючи нові патерни взаємодії [2]. Самоорганізація особистості забезпечується через метакомунікативні механізми зворотного зв'язку [14] та діалогової взаємодії [10], що дозволяє підтримувати динамічну рівновагу та розвиватися у відповідь на зовнішні виклики. У контексті міжнародного менеджменту ця здатність до самоорганізації проявляється через формування адаптивних комунікативних стратегій [11] та подолання мовних бар'єрів [12].

Важливий внесок у розуміння діалектичної природи комунікативних процесів зроблено в рамках екофасилітативного підходу, в якому комунікативна взаємодія розглядається як атрибутивна ознака відкритої соціальної екосистеми, що характеризується незворотністю, нелінійністю та малопередбачуваністю розвитку. Особливого значення набуває розуміння перехідних ситуацій з високим рівнем невизначеності, де метакомунікація виступає механізмом самоорганізації системи через породження та подолання протиріч. При цьому взаємини між учасниками комунікації розглядаються як партнерські, що утворюють проблемно-

орієнтовану групу, функціонування якої обумовлено необхідністю розвитку кожного з її учасників через подолання невизначеності та протиріч [20].

Синтез діалектичного та системно-динамічного підходів дозволяє розглядати метакомунікацію як механізм реалізації діалектичного потенціалу особистості, де протиріччя виступають джерелом розвитку, а відкритість особистості як системи забезпечує її постійну еволюцію та адаптацію до нових умов комунікативного середовища.

Процесуальна модель метакомунікації розкривається через систему послідовних етапів та реалізується двома шляхами. Перший підхід виділяє три основні етапи: інтерпретацію, гіпотезування та узгодження. Другий, регулятивний підхід, представляє процес як встановлення, підтримання та розмикання комунікативного контакту [16]. Кожен етап відіграє критичну роль у забезпеченні ефективності комунікативної взаємодії. На етапі інтерпретації учасники аналізують отримані повідомлення та їх смислові компоненти у ширшому комунікативному контексті, формуючи ментальні моделі, що враховують як вербальні, так і невербальні сигнали [18]. Етап гіпотезування ґрунтується на результатах інтерпретації та передбачає формулювання припущень щодо потенційних проблемних або двозначних аспектів комунікації, які потребують додаткового прояснення [9]. На етапі узгодження відбувається генерація та передача метакомунікативного повідомлення для перевірки сформульованої гіпотези, уточнення смислових нюансів та координації подальших дій учасників [10]. Таким чином, реалізація метакомунікації постає як ітеративний, циклічний процес, що охоплює послідовні стадії інтерпретації, гіпотезування та узгодження через обмін метависловлюваннями.

Механізми метакомунікації розкриваються через три основні складові: зворотний зв'язок, діалогові механізми та механізми спільних ментальних моделей. Ці компоненти забезпечують ефективність комунікації та підтримання мовленнєвого контакту через фатичну комунікацію [16]. Механізм зворотного зв'язку реалізується через передачу метаповідомлень між учасниками комунікації. Його основна функція полягає в коригуванні процесу шляхом узгодження кодування та декодування реплік, що встановлює зв'язок між рівнями звичайної комунікації та метакомунікації [14]. Діалоговий механізм виходить за межі простого відтворення мовних структур і передбачає динамічну адаптацію до ситуаційних змін та взаємне коригування стратегій комунікації [19]. Його практична реалізація базується на використанні формалізованих структур діалогових ігор і метаправил для регулювання комунікації, що особливо важливо при моделюванні складних діалогів людина-машина [9].

Механізм спільних ментальних моделей створює основу для формування узгоджених уявлень про контекст і ситуацію через інтерсуб'єктивність та емпатію між учасниками комунікації. Ефективна комунікація постає результатом поступового взаємного налаштування та узгодження сприйняття ситуації між комунікантами [18]. Цей процес виходить за рамки простої синхронізації мовленнєвих структур і охоплює когнітивне узгодження значень і ролей між учасниками [19].

Фатична комунікація, як особливий механізм метакомунікації, вперше привернула увагу етнолінгвіста Bronislaw Malinowski, який виявив, що в певних соціальних контекстах спілкування слугує не передаванню змістовної інформації, а підтримці соціальних зв'язків [21]. Вона виконує специфічну роль у встановленні, підтриманні та завершенні комунікативного контакту між учасниками, забезпечуючи його безперервність і запобігаючи комунікативним збоям [16]. Особливу увагу привертає тісний взаємозв'язок метакомунікації та фатичної комунікації. Якщо фатична комунікація спрямована на підтримання контакту, то метакомунікація забезпечує глибшу адаптацію комунікативного процесу, змінюючи його структуру, темп і значення [16].

Специфіка фатичної комунікації розкривається через її ключові характеристики. Її функціональна спрямованість полягає в підтримці соціальної взаємодії, підкресленні ввічливості та створенні сприятливої атмосфери між комунікантами, а не в передачі змістовної інформації [16]. Характерною рисою виступає формалізованість і стереотипність, що реалізується через стандартні мовленнєві формули: вітання, запитання про справи, ритуальні коментарі [21].

Механізми фатичної комунікації відповідають трьом фазам контакту: контактозабезпечувальний (встановлення контакту через вітання), контактопідтримувальний (підтримання комунікації через запитання про справи) та контакторозмикальний (завершення взаємодії через прощання). При цьому стабільність комунікації досягається не лише через синхронізацію мовленнєвої поведінки, а й через адаптацію до спільного контексту та узгодження комунікативних стратегій [19].

У контексті метакомунікації фатична комунікація набуває особливого значення як регулятивний механізм. Вона дозволяє уникати раптових обривів взаємодії, коригувати стиль комунікації відповідно до контексту та формувати комфортне середовище для обміну інформацією. Ця функція набуває особливої ваги в міжкультурній та професійній комунікації, де ефективне керування взаємодією визначає успішність досягнення взаєморозуміння.

Кожен із цих механізмів виконує окремі функції у процесі комунікації. Так, механізм зворотного зв'язку дозволяє коригувати та уточнювати значення, що особливо важливо у міжкультурній комунікації менеджерів міжнародних компаній. Діалоговий механізм сприяє регуляції взаємодії в умовах багатомовного середовища, а механізм спільних ментальних моделей забезпечує узгоджене сприйняття контексту та мінімізацію комунікативних бар'єрів.

Функціональний спектр метакомунікації розкривається через низку взаємопов'язаних механізмів. У контексті міжнародного менеджменту механізм зворотного зв'язку забезпечує коригування та уточнення значень, що критично важливо для міжкультурної комунікації. Діалоговий механізм регулює взаємодію в багатомовному середовищі, тоді як механізм спільних ментальних моделей створює основу для узгодженого сприйняття контексту та мінімізації комунікативних бар'єрів. Базові функції метакомунікації охоплюють регулювання комунікації, усунення непорозумінь, підтримання комунікативного контакту та забезпечення психологічного комфорту учасників взаємодії [16]. Через постійне «налагодження» процесу взаємодії підвищується продуктивність та результативність комунікації [10]. Метакомунікація сприяє досягненню взаєморозуміння через уточнення значень слів, виявлення семантичних непорозумінь та прояснення комунікативних намірів [4]. Синхронізація когнітивних моделей учасників відбувається через координацію уявлень про контекст комунікації [14], а узгодження комунікативних стратегій дозволяє оптимізувати подання інформації відповідно до особливостей аудиторії [9].

Метакогнітивний аспект функцій метакомунікації проявляється через її зв'язок з рефлексією, саморегуляцією та критичним мисленням [7]. Учасники комунікації отримують можливість рефлексувати над власними комунікативними діями та діями партнерів, усвідомлюючи приховані мотиви та стратегії. Через інтерпретацію метаповідомлень відбувається коригування поведінки та її адаптація до ситуації, розвивається здатність оцінювати комунікативний контекст.

Важливу роль метакомунікація відіграє у регулюванні конфліктів, які часто виникають не через зміст повідомлень, а через спосіб їх передачі. У медіа та політичному дискурсі метакомунікативні рамки (spin-doctoring) використовуються для посилення або нівелювання впливу висловлювань через їх подальшу інтерпретацію в медіапросторі [17].

Прикладне значення метакомунікації розкривається через її поліфункціональність та потенціал оптимізації взаємодії у різних сферах діяльності. Сучасне розуміння метакомунікації об'єднує мовознавчий, соціокультурний психологічний аспекти, підкреслюючи її роль у розвитку

рефлексії, критичного мислення та міжкультурної адаптації [16]. У педагогічному спілкуванні метакомунікація сприяє встановленню взаєморозуміння між викладачем та учнями, допомагаючи узгоджувати навчальні цілі та форми навчання. Практики метакомунікації, виявлені при дослідженні взаємодії людини зі штучним інтелектом, знаходять своє застосування і в педагогічному контексті [3]. В інформаційних технологіях метарівень комунікації реалізується через систему метаправил у діалогових системах «людина-машина» [9]. У сфері психології та психотерапії аналіз метависловлювань дозволяє виявляти приховані мотиви, оцінювати ставлення до проблем та коригувати неадаптивні комунікативні патерни [15].

Особливої ваги метакомунікація набуває у менеджменті міжнародних компаній та багатокультурних колективів. Вона виступає ключовим інструментом подолання комунікативних бар'єрів між представниками різних культур [2]. Ефективне управління мовним розмаїттям через метакомунікативні практики підвищує продуктивність працівників мультинаціональних компаній [11]. Застосування лідерами метакомунікативних стратегій, зокрема уточнення значень і перевірка розуміння, знижує негативні емоції, спричинені мовними бар'єрами [12]. У контексті міжнародного менеджменту ефективне використання метакомунікації є критично важливим для координації команд, особливо в мультикультурному середовищі. Метакомунікативні механізми дозволяють керівникам адаптувати свої комунікативні стратегії відповідно до культурних особливостей працівників, забезпечуючи ефективне подолання бар'єрів у взаємодії.

ВИСНОВКИ / CONCLUSIONS

Еволюція наукових уявлень щодо феномену метакомунікації відбулася від простих кібернетичних моделей узгодження кодування та декодування повідомлень до трактування її як складного багаторівневого рефлексивного процесу оптимізації комунікації. Структурно метакомунікація охоплює метاپовідомлення, рефлексивний та регулятивний компоненти, реалізується на лінгвістичному, семантичному та прагматичному рівнях через механізми зворотного зв'язку, діалогової взаємодії, формування спільних ментальних моделей. Роль метакомунікації простежується як у когнітивному та особистісному розвитку через зв'язок з метакогніцією, рефлексією, саморегуляцією, так і в оптимізації комунікативної взаємодії в різних сферах людської діяльності: освіті, інформаційних технологіях, міжкультурному менеджменті.

Аналіз феноменології метакомунікації створює підґрунтя для визначення концептуальних підходів до розвитку цієї навички у професійному контексті та дослідження соціально-психологічних чинників її формування. Особливу увагу в подальшому емпіричному дослідженні буде приділено розвитку метакомунікативних компетенцій менеджерів з урахуванням специфіки міжнародного бізнес-середовища.

Діалектична природа метакомунікації проявляється не лише через взаємодію протилежних процесів (явного-неявного, вербального-невербального, регулятивного-рефлексивного), а й виступає механізмом реалізації діалектичного потенціалу особистості через породження та зняття протиріч у процесі комунікативної взаємодії. Метакомунікація забезпечує функціонування та розвиток особистості як відкритої динамічної системи, що характеризується нелінійністю, емерджентністю та здатністю до самоорганізації. Через метакомунікативні процеси актуалізується здатність особистості до подолання протиріч, що уможливорює її перехід до нових контекстів взаємодії та відкриває новий потенціал розвитку. Зокрема, ці властивості проявляються в контексті міжкультурної взаємодії через формування адаптивних комунікативних стратегій та подолання мовних бар'єрів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі / Prospects for further research in this direction. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні уточненої структурно-функціональної моделі метакомунікації та аналізі соціально- та індивідуально-психологічних чинників її формування у менеджерів міжнародної компанії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- [1] N. J. Adler, & Z. Aycan, «Cross-cultural interaction: What we know and what we need to know», *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, vol. 5, pp. 307–333, 2018.
<https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032117-104528>
- [2] A. Bartel-Radic, & F. Munch, «Cross-cultural boundary spanning activities in a global team: Insights from an ethnographic case study», *International Journal of Cross Cultural Management*, vol. 23, is. 2, pp. 339–365, 2023.
<https://doi.org/10.1177/14705958231185432>
- [3] M. Dynel, «Lessons in linguistics with ChatGPT: Metapragmatics, metacommunication, metadiscourse and metalanguage in human-AI interactions», *Language & Communication*, vol. 93, pp. 107–124, 2023.
<https://doi.org/10.1016/j.langcom.2023.09.002>

- [4] R. T. Craig, «The Constitutive Metamodel: A 16-Year Review», *Communication Theory*, vol. 25, is. 4, pp. 356–374, 2015.
<https://doi.org/10.1111/comt.12076>
- [5] Я. Гнезділова, «Стратего-тактична конфігурація емоційної маніпулятивної метакомунікації», *Folia Philologica*, vol. 1, pp. 3–9, 2021.
<https://doi.org/10.17721/folia.philologica/2021/1/1>
- [6] I. V. Grabovska, «The basic approaches to the study of metacommunication in linguistics», *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*, № 292, с. 74–79, 2018. [Електронний ресурс].
Доступно: <https://journals.nubip.edu.ua/index.php/Filol/article/view/11801> Дата звернення: Лют. 06, 2025.
- [7] D. Whitebread, «Preschool children's social pretend play: Supporting the development of metacommunication, metacognition and self-regulation», *International Journal of Play*, vol. 1, is. 2, pp. 197–213, 2012.
<https://doi.org/10.1080/21594937.2012.693384>
- [8] A. S. H. Kusuma, A. Busyairi, «Relationship between metacognitive skills and critical thinking in elementary science lectures through guided inquiry model», *Jurnal Pijar MIPA*, vol. 18, is. 5, pp. 727–735, 2023.
<https://doi.org/10.29303/jpm.v18i5.5225>
- [9] D. L. Sanford, & J. W. Roach, «Representing and using metacommunication to control speakers' relationships in natural-language dialogue», *International Journal of Man-Machine Studies*, vol. 26, is. 3, pp. 301–319, 1987. [https://doi.org/10.1016/S0020-7373\(87\)80065-2](https://doi.org/10.1016/S0020-7373(87)80065-2)
- [10] H. Bahri, & R. Williams, «Interconnectivity and metacommunication», *Training, Language and Culture*, vol. 1, is. 3, pp. 8–29, 2017. [Online]. Available: <https://www.semanticscholar.org/reader/a45f6e818c75bcaa8ec8cb09d2ae0414258fca22> Application date: February 06, 2025.
- [11] J. Luring, & J. Selmer, «International language management and diversity climate in multicultural organizations», *International Business Review*, vol. 21, is. 2, pp. 156–166, 2012.
<https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2011.01.003>
- [12] H. Tenzer, & M. Pudelko, «Leading across language barriers: Managing language-induced emotions in multinational teams», *The Leadership Quarterly*, vol. 26, is. 4, pp. 606–625, 2015.
<https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2015.05.006>
- [13] J. Ruesch, G. Bateson, Eed., *Communication: The Social Matrix of Psychiatry*. New York, NY: W. W. Norton & Company, 1951.

- [14] G. Bateson, *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution, and Epistemology*. San Francisco, CA, USA: Chandler Publishing Company, 1972.
- [15] P. Watzlawick, J. H. Beavin, & D. D. Jackson, *Pragmatics of human communication*. New York: W. W. Norton, 1967. [Online]. Available: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2187275> Application date: February 06, 2025.
- [16] Ю. В. Косенко, *Основи теорії мовної комунікації*. Суми, Україна: Сумський держ. ун-т, 2011. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/KzFRZ0> Дата звернення: Лют. 06, 2025.
- [17] Encyclopedia of communication theory; S. W. Littlejohn, K. A. Foss, Ed. University of New Mexico, 2009. [Online]. Available: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/10/encyclopedia-of-communication-theory.pdf> Application date: February 06, 2025.
- [18] A. Carassa, & M. Colombetti, «Interpersonal Communication as Social Action», *Philosophy of the Social Sciences*, vol. 45, is. 4/5, pp. 407–423, 2015. <https://doi.org/10.1177/0048393115580265>
- [19] R. Fusaroli, J. Rączaszek-Leonardi, & K. Tylén, «Dialog as interpersonal synergy», *New Ideas in Psychology*, vol. 32, pp. 147–157, 2014. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2013.03.005>
- [20] П. В. Лушин, *Екологічна допомога у перехідний період: екофасилітація*. Київ, Україна: Оріяна, 2013. (Серія «Жива книга»; т. 2). (подано російською).
- [21] B. Malinowski, «The problem of meaning in primitive languages», In *The meaning of meaning*; C. K. Ogden, & I. A. Richards, Eds. London: Kegan Paul, 1923, pp. 296–336. [Online]. Available: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2366948/component/file_2366947/content Application date: February 06, 2025.

THE STRUCTURAL-DYNAMIC NATURE OF METACOMMUNICATION: A PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS

Dmytro Zikieiev,

Ph.D. Student in Psychology (specialty code 053)
at the Department of Psychology and Personal Development
Educational and Scientific Institute of Management and Psychology
SIHE «University of Educational Management».
Kyiv, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0003-1085-490X>
dzikieiev@uem.edu.ua

Abstract. The article explores the phenomenological nature, structural-dynamic and functional features of metacommunication. The evolution of scientific views on the phenomenon of metacommunication is presented: from its initial understanding as a mechanism for message interpretation to its modern interpretation as a multi-level reflexive process. The structural components of metacommunication are analyzed, including meta-messages, reflexive and regulatory elements that are implemented at linguistic, semantic, and pragmatic levels. The main mechanisms of metacommunication are identified: feedback, dialogic interaction, and formation of shared mental models. The dialectical nature of metacommunication is revealed as a mechanism for realizing the dialectical potential of personality, manifesting through the interaction of opposite but interconnected processes: explicit-implicit, verbal-nonverbal, regulatory-reflexive, and ensuring the functioning of personality as an open dynamic system capable of self-organization and development through overcoming contradictions. The special role of phatic communication as a specific mechanism for establishing, maintaining, and terminating communicative contact is emphasized. The typological features of metacommunication are highlighted, encompassing explicit, implicit, verbal about nonverbal, and nonverbal about nonverbal forms. The functional significance of metacommunication in cognitive and personal development is emphasized through its connection with metacognition, reflection, and self-regulation. Attention is drawn to the practical significance of metacommunication in various fields of activity, particularly in international management, where it serves as a key tool for overcoming communicative barriers between representatives of different cultures.

Keywords: metacommunication; communicative interaction; phatic communication; intercultural communication; reflection; international management.

ПЕРЕКЛАД, ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / TRANSLATED AND TRANSLITERATED

- [1] N. J. Adler, & Z. Aycan, «Cross-cultural interaction: What we know and what we need to know», *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, vol. 5, pp. 307–333, 2018. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-032117-104528> (in English).
- [2] A. Bartel-Radic, & F. Munch, «Cross-cultural boundary spanning activities in a global team: Insights from an ethnographic case study», *International Journal of Cross Cultural Management*, vol. 23, is. 2, pp. 339–365, 2023. <https://doi.org/10.1177/14705958231185432> (in English).

- [3] M. Dynel, «Lessons in linguistics with ChatGPT: Metapragmatics, metacommunication, metadiscourse and metalanguage in human-AI interactions», *Language & Communication*, vol. 93, pp. 107–124, 2023. <https://doi.org/10.1016/j.langcom.2023.09.002> (in English).
- [4] R. T. Craig, «The Constitutive Metamodel: A 16-Year Review», *Communication Theory*, vol. 25, is. 4, pp. 356–374, 2015. <https://doi.org/10.1111/comt.12076> (in English).
- [5] Ya. Hnezdilova, «Strateho-taktychna konfihuratsiia emotsiinoi manipulyatyvnoi metakomunikatsii», *Folia Philologica*, vol. 1, s. 3–9, 2021. <https://doi.org/10.17721/folia.philologica/2021/1/1> (in Ukrainian).
- [6] I. V. Grabovska, «The basic approaches to the study of metacommunication in linguistics», *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*, № 292, с. 74-79, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://journals.nubip.edu.ua/index.php/Filol/article/view/11801> Дата звернення: Лют. 06, 2025. (in English).
- [7] D. Whitebread, «Preschool children's social pretend play: Supporting the development of metacommunication, metacognition and self-regulation», *International Journal of Play*, vol. 1, is. 2, pp. 197–213, 2012. <https://doi.org/10.1080/21594937.2012.693384> (in English).
- [8] A. S. H. Kusuma, A. Busyairi, «Relationship between metacognitive skills and critical thinking in elementary science lectures through guided inquiry model», *Jurnal Pijar MIPA*, vol. 18, is. 5, pp. 727–735, 2023. <https://doi.org/10.29303/jpm.v18i5.5225> (in English).
- [9] D. L. Sanford, & J. W. Roach, «Representing and using metacommunication to control speakers' relationships in natural-language dialogue», *International Journal of Man-Machine Studies*, vol. 26, is. 3, pp. 301–319, 1987. [https://doi.org/10.1016/S0020-7373\(87\)80065-2](https://doi.org/10.1016/S0020-7373(87)80065-2) (in English).
- [10] H. Bahri, & R. Williams, «Interconnectivity and metacommunication», *Training, Language and Culture*, vol. 1, is. 3, pp. 8–29, 2017. [Online]. Available: <https://www.semanticscholar.org/reader/a45f6e818c75bcaa8ec8cb09d2ae0414258fca22> Application date: February 06, 2025. (in English).
- [11] J. Luring, & J. Selmer, «International language management and diversity climate in multicultural organizations», *International Business Review*, vol. 21, is. 2, pp. 156–166, 2012. <https://doi.org/10.1016/j.ibusrev.2011.01.003> (in English).
- [12] H. Tenzer, & M. Pudenko, «Leading across language barriers: Managing language-induced emotions in multinational teams», *The Leadership*

Quarterly, vol. 26, is. 4, pp. 606–625, 2015.
<https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2015.05.006> (in English).

- [13] J. Ruesch, G. Bateson, Eed., *Communication: The Social Matrix of Psychiatry*. New York, NY: W. W. Norton & Company, 1951. (in English).
- [14] G. Bateson, *Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution, and Epistemology*, San Francisco, CA, USA: Chandler Publishing Company, 1972. (in English).
- [15] P. Watzlawick, J. H. Beavin, & D. D. Jackson, *Pragmatics of human communication*. New York: W. W. Norton, 1967. [Online]. Available: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=2187275> Application date: February 06, 2025. (in English).
- [16] Yu. V. Kosenko, *Osnovy teorii movnoi komunikatsii*. Sumy, Ukraina: Sumskiy derzh. un-t, 2011. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/KzFRZ0> Data zvernennia: Liut. 06, 2025. (in Ukrainian).
- [17] *Encyclopedia of communication theory*; S. W. Littlejohn, K. A. Foss, Ed. University of New Mexico, 2009. [Online]. Available: <https://teddykw2.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/10/encyclopedia-of-communication-theory.pdf> Application date: February 06, 2025. (in English).
- [18] A. Carassa, & M. Colombetti, «Interpersonal Communication as Social Action», *Philosophy of the Social Sciences*, vol. 45, is. 4/5, pp. 407–423, 2015. <https://doi.org/10.1177/0048393115580265> (in English).
- [19] R. Fusaroli, J. Rączaszek-Leonardi, & K. Tylén, «Dialog as interpersonal synergy», *New Ideas in Psychology*, vol. 32, pp. 147–157, 2014. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2013.03.005> (in English).
- [20] P. V. Lushyn, *Ekolohichna dopomoha u perekhidnyi period: ekofasylitatsiia*. Kyiv, Ukraina: Oriiana, 2013. (Serii «Zhyva knyha»; t. 2). (in Russian).
- [21] B. Malinowski, «The problem of meaning in primitive languages», In *The meaning of meaning*; C. K. Ogden, & I. A. Richards, Eds. London: Kegan Paul, 1923, pp. 296–336. [Online]. Available: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2366948/component/file_2366947/content Application date: February 06, 2025. (in English).

*Стаття надійшла до редакції
12 лютого 2025 року*

